

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

**ПРИКМЕТНИКОВА ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС
ХАРАКТЕРУ Й ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ В ГОВІРКАХ ГАЛИЦЬКО-
БУКОВИНСЬКОЇ ГРУПИ ГОВОРІВ**

Кваліфікаційна робота
студентки 4 курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти
спеціальності 035 «Філологія»
спеціалізації 035.01 «українська
мова і література»
Поклонської Поліни Олексіївни

Науковий керівник:
Гурова Оксана Модестівна,
кандидат філологічних наук,
доцент закладу вищої освіти

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ АНАЛІЗУ ПРИКМЕТНИКОВОЇ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ Й ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ В ГОВІРКАХ ГАЛИЦЬКО-БУКОВИНСЬКОЇ ГРУПИ ГОВОРІВ.....	7
1.1. Лексика зі значенням «риси характеру й поведінки людини» як об’єкт лінгвістичного дослідження.....	7
1.2. Оцінка як компонент семантики слова.....	10
1.3. Прикметник: семантичні особливості.....	13
Висновки до розділу 1.....	15
Розділ 2. СКЛАД І СТРУКТУРА ПРИКМЕТНИКОВОЇ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ Й ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ В ГОВІРКАХ ГАЛИЦЬКО-БУКОВИНСЬКОЇ ГРУПИ ГОВОРІВ	
2.1. Характер, темперамент, поведінка, учинки.....	20
2.2. Прикметникова лексика на позначення рис характеру й поведінки людини в говірках галицько-буковинської групи говорів: склад і структура..	22
2.3. Лексико-семантична група «Інтелектуальні риси».....	25
2.4. Лексико-семантична група «Вольові риси».....	28
2.5. Лексико-семантична група «Емоційні риси».....	30
2.6. Лексико-семантична група «Комунікативні риси».....	36
2.7. Лексико-семантична група «Риси, що виявляються в ставленні до себе та інших людей».....	40
2.8. Лексико-семантична група «Риси, що виявляються в ставленні до справи».....	41
2.9. Лексико-семантична група «Риси, що виявляються в ставленні до власності та природи».....	42
Висновки до розділу 2	43
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	45
Анотація.....	48

ВСТУП

У вивченні мови та культури прикметники відіграють вирішальну роль в описі та оцінці. Індивіди є як суб'єктом, так і об'єктом оцінки, а їхні риси характеру та поведінку часто оцінюють і описують за допомогою прикметників. У галицько-буковинській діалектній групі аналіз прикметникової лексики дає цінну інформацію про те, як жителі регіону сприймають і оцінюють людину за її зовнішністю, внутрішніми якостями та поведінкою.

Лексика на позначення рис характеру й поведінки людини в українському мовознавстві досліджена різноаспектно. Н. Бойко досліджує прикметники, які використовуються для опису зовнішності та внутрішніх характеристик людини, і аналізує їх значення, специфіку та функції [4], В. Гарбера розглядає фразеологізми та ідіюми, що вживаються в східностепових говірках для позначення людей та їхніх властивостей, описує значення та конотації цих виразів та фраз [8], Н. Гуйванюк досліджує вживання емоційно-оцінної лексики, що відображає характер та поведінку людини [10], Н. Задорожна вивчає прикметники зі значенням «поведінка, характер та фізичні якості людини» [19], В. Дворянкін розглядає мовні засоби, які використовуються в південнодонецьких говірках для опису рис та поведінки людини, звертаючи увагу на лексико-семантичні, синтаксичні та стилістичні особливості вживання слів і виразів [12], Г. Козачук досліджує лексико-семантичні особливості прикметників, які описують внутрішні риси людини, в надбужько-поліських говірках [22], Л. Колеснік аналізує вплив історичних, географічних та соціальних чинників на йменування та розвиток лексики, що стосується людей [23], Г. Мартинова вивчає вживання говірки та приказок для опису особистості та поведінки людей, аналізує мовні одиниці, що передають їхні риси та характер [28], С. Панцьо описує лексико-семантичні особливості

прикметників, що використовуються для опису внутрішніх рис людини [29], Л. Бойко та С. Сабліна вивчають лінгвістичні, лексичні та семантичні аспекти позначення людей та їхніх фізичних характеристик, а також культурні та соціальні чинники, що впливають на використання лексики [3], А. Седих розглядає лексику, що вживається мешканцями села Озерець для опису зовнішності, рис характеру та поведінки людини, виявляючи мовні [33].

Актуальність теми нашої кваліфікаційної роботи зумовлена тим, що галицько-буковинська група діалектів є унікальним мовним явищем зі своїми характерними особливостями, зокрема специфічною лексикою та виразами, пов'язаними з рисами особистості та поведінкою. Розуміння та документування цих унікальних особливостей може сприяти збереженню культурної та мовної спадщини. Дослідження розкриває розуміння історичних, соціальних і культурних впливів на розвиток мови та способів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана в науковому семінарі «Лексична і фразеологічна семантика в синхронічному вимірі» відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в межах наукової теми «Аналіз системи рівнів української мови XVII–XXI ст.».

Мета роботи полягає у з'ясуванні семантичних особливостей лексики, виявленні унікальних рис прикметникової лексики, що вживається для позначення рис характеру та поведінки людини в галицько-буковинських говірках.

Мета передбачає виконання таких **завдань**:

1. Визначити теоретичні передумови аналізу прикметникової лексики на позначення рис характеру й поведінки людини в говірках галицько-буковинської групи говорів.

2. Задokumentувати специфічну лексику, пов'язану з рисами характеру та поведінкою людини в галицько-буковинських говірках.

3. Окреслити склад і структуру прикметникової лексики на позначення рис характеру й поведінки людини в говірках галицько-буковинської групи говорів.

4. Проаналізувати структурно-семантичні особливості прикметникової лексики, що вживається для ознак характеру та поведінки людини в галицько-буковинських говірках.

Об’єкт кваліфікаційної роботи – прикметникова лексика на позначення рис характеру й поведінки людини в говірках галицько-буковинської групи говорів.

Предмет дослідження – структурно-семантичні особливості прикметникової лексики, що вживається для ознак характеру та поведінки людини в галицько-буковинських говірках.

Джерелами фактичного матеріалу є «Словник буковинських говірок» за загальною редакцією Ніни Гуйванюк [35], «Гуцульські говірки. Короткий словник», відповідальним редактором якого є Ярослава Закревська [11], «Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області)» Юрія Піпаша та Бориса Галаса [31], Словарець до всіх V-ти томів «Гуцульщини» Володимира Шухевича [45], «Наддністрянський регіональний словник» Гаврила Шиля [43].

У роботі використано такі **методи дослідження**: описовий, що передбачає документування та аналіз дібраної лексики; метод семантичного аналізу для з’ясування структурно-семантичних особливостей прикметникової лексики на позначення рис характеру та поведінки людини в галицько-буковинських говірках; методи синтезу та аналізу, індукції та дедукції з метою подальших узагальнень та висновків; частково порівняльний метод для виявлення словотвірної та семантичної подібності чи відмінності прикметникової лексики в обраних говірках галицько-буковинської групи.

Наукова новизна дослідження полягає у дослідженні та аналізі прикметникової лексики рис характеру та поведінки людини в говірках

галицько-буковинської групи. Це дослідження сприяє розумінню унікальних мовних особливостей регіону.

Практична цінність одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані в різних галузях, таких як лінгвістика, антропологія, психологія та соціологія. Отримані дані можуть дати уявлення про культурні та соціальні аспекти регіону та його мешканців. Крім того, результати можуть бути застосовані у викладанні мови, зокрема при розробці навчальних матеріалів, які відображають мовні особливості та культурні норми галицько-буковинських діалектів. Також, дослідження може стати основою для подальших досліджень мови та культури регіону, сприяючи збереженню та популяризації його унікальної мовної та культурної спадщини.

Апробація результатів роботи. Основні положення й результати дослідження були апробовані під час обговорення в науковому семінарі.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (45 позицій). Повний обсяг роботи – 47 сторінок, із яких 5 сторінок літератури. У кінці роботи подається анотація.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ АНАЛІЗУ ПРИКМЕТНИКОВОЇ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ Й ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ В ГОВІРКАХ ГАЛИЦЬКО-БУКОВИНСЬКОЇ ГРУПИ ГОВОРІВ

1.1. Лексика зі значенням «рис характеру й поведінки людини» як об'єкт лінгвістичного дослідження

Людина є важливим об'єктом лінгвістичного дослідження. Лексика на її позначення може виявлятися в різних словах та фразах, які належать до опису характеристик особистості та поведінки людини. Існує значний обсяг наукових досліджень, що описує лексику зі значенням «рис характеру й поведінки людини» в літературній мові, зокрема художньому та діалектному мовленні.

Н. Гуйванюк досліджує емоційно-оцінну лексику української мови на матеріалі «Словника буковинських говірок» [10]. У статті авторка аналізує вживання слів та виразів, які відображають «рис характеру та особливості поведінки людини», зокрема ті, що містять оцінні компоненти. У зазначеній роботі мовознавиця акцентує увагу на значенні та вживанні емоційно-оцінної лексики української мови в різних контекстах, таких як літературні твори, народні прислів'я та приказки.

У праці «Номінація людини в покутсько-буковинських говірках: генеза та просторове варіювання» [23] Л. Колеснік аналізує історичні, географічні та соціальні чинники, які вплинули на способи іменування чи згадування походження та розвиток лексики, що використовується для найменування людей.

У статті «Прикметники на позначення якостей характеру та поведінки людини в надбузько-поліських говірках української мови» [22] Г. Козачук досліджує лексико-семантичні особливості прикметників на позначення внутрішніх характеристик людини, виявляє та описує найбільш уживані мовні одиниці в надбузько-поліських говірках та аналізує їхні значення та конотації.

В. Гарбера в дисертації «Концепт людина у фразеології східностепових українських говірок» [8] зосереджує увагу на способах використання діалекту та приказок для опису концепту людини. Досліджує різноманітні фразеологізми, ідіоми та вислови, що вживаються в східностепових говірках для позначення людей, їхніх властивостей та вчинків. Авторка описує значення та конотації цих фраз і виразів і те, як вони відображають культурне ставлення до людської природи та соціальних норм.

С. Панцьо широко досліджує лемківські говірки української мови. У роботі «Оцінні назви осіб у лемківських говірках: словотвірний аспект» авторка описує лексику, яка використовується для позначення поведінки та характеру людини [29].

У статті «Лексика на позначення рис характеру й поведінки людини в «Словнику середньонадніпрянських говірок» [28] Г. Мартинова досліджує різноманітні способи використання говірки та приказок для опису характеру та поведінки окремих людей. Також авторка аналізує окремі слова, фрази та вирази, що використовуються для передання рис і поведінки, які пов'язані з людиною.

Н. Бойко у монографії «Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти» [4] розглядає різні аспекти слововживання української мови, зосередивши увагу на прикметниковій експресивній лексиці. Мовознавиця вивчає значення, склад, специфіку та поділ на класи експресивної лексики, а також досліджує унікальні особливості та функції експресивності прикметників, що стосуються зовнішності людини.

Л. Бойко та С. Сабліна у роботі «Системні відношення в тематичній групі лексики на позначення людини та її рис у говірках Нижньої Наддніпрянщини» [3] зосереджують увагу на лінгвістичних, лексичних та семантичних аспектах того, як люди та їхні фізичні атрибути позначаються. Також у статті досліджуються культурні та соціальні чинники, які впливають на лексику, що використовується для найменування людини.

Н. Задорожна в статті «Лексичні діалектизми однієї говірки Синюхо-Бузького межиріччя» [19] описує низку прикметників переважно з негативною оцінкою, що стосуються поведінки, характеру та фізичних якостей людини.

В. Дворянкін у праці «До питання про специфіку номінації рис людини в діалектному мовленні(на матеріалі українських Східностепових говірок південної Донеччини)» [12] розглядає мовні засоби, що вживаються в діалектному мовленні українських говірок півдня Донеччини для номінації ознак людини. Основну увагу автор приділяє лексико-семантичним особливостям діалектних слів, що використовуються для опису рис і поведінки людини, а також синтаксичним і стилістичним особливостям виразів, у яких ці слова вживаються.

А. Седих у статті «Антропологічна лексика с. Озерець Дубровського району Рівненської області» [33] досліджує лексику, яку використовують мешканці села Озерець для опису зовнішності, рис характеру та поведінки людини. Авторка виявляє мовні особливості та аналізує лексику, наводячи приклади вживання специфічних термінів і виразів.

У нашій роботі ми прагнемо визначити, як прикметникова лексика на позначення рис характеру й поведінки людини вживається в говірках галицько-буковинської групи говорів. Завдяки цьому аналізу ми можемо отримати глибше розуміння лінгвістичних інструментів, які використовуються для опису людського характеру та поведінки, а також того, як вони відображають культурні та соціальні контексти, у яких вони використовуються.

1.2. Оцінка як компонент семантики слова

У сучасній лінгвістиці немає єдиного підходу до тлумачення поняття «оцінка», зокрема щодо визначення основних засобів вираження оцінки. Одні вчені стверджують, що засобом вираження оцінки є лише оцінні суфікси, а інші переконані, що оцінка охоплює весь спектр мовних засобів, які передають емоційно-оцінне ставлення мовця (суб'єкта) до навколишньої дійсності.

Оцінка – це результат порівняння предметів, явищ, ознак, дій, станів тощо. Основним елементом структури оцінки є «аксіологічна шкала, котра об'єднує різні або протилежні ознаки, за якими можуть кваліфікуватися предмети, дії, ознаки, і представлена як асиметрична опозиція «добре» / «погане» [4, с. 153].

Оцінка трактується як твердження про цінність об'єкта, тобто його значимість і здатність задовольняти потреби. Найпоширеніший підхід до опису категорії оцінки пов'язаний з виділенням у цьому явищі двох взаємодіючих складових – суб'єкта та об'єкта. О. Федоренко оцінку визначає як «ставлення суб'єкта до об'єкта висловлювання» [40, с. 244].

Г. Приходько, говорячи про взаємодію оцінки та емоцій, зазначає: «оцінка – це думка суб'єкта про цінність об'єкта для нього, а емоція – це переживання суб'єктом цієї думки» [32, с. 44]. Авторка стверджує, що оцінні значення відіграють важливу роль у визначенні семантичного змісту слова та можуть суттєво впливати на те, як воно сприймається та вживається у спілкуванні. Дослідниця визначає, що всі слова, які містять оцінку, можна класифікувати як розумово-оцінні та емоційно-оцінні, проте чітко розмежувати їх буде складно, «оскільки всі слова, що вказують на почуття, викликані тими чи іншими явищами, містять у собі розумову оцінку» [32, с. 44]. На підставі

співвідношення раціонального і емоційного в мові Г. Приходько оцінне значення поділяє на такі три типи: раціональне, емоційне, емоційно-раціональне [32, с. 45].

Т. Коць подає визначення оцінності, як «семантико-стилістичну категорію, яка, ґрунтуючись на протиставленні часткових значень негативної, позитивної або нейтральної оцінки, передає ставлення мовця до названого предмета, явища, поняття» [25, с. 79].

Н. Бігунова зауважує, що оцінка має структуру й, відповідно, складається з суб'єкта, об'єкта, предмета та основи оцінки. Науковиця зазначає, що оцінка – це когнітивна категорія; пов'язана з такими ментальними операціями, як «виокремлення оцінювальної ознаки», яка становить основу оцінки, «зіставлення з ідеальною картиною світу та власною шкалою цінностей, ототожнення (з класом позитивних і негативних цінностей), а також асоціювання, диференціювання, координування, класифікація, порівняння й синтез» [1, с. 53].

Оцінка передбачає мовний вибір, зроблений людиною на основі її знань, досвіду, цінностей та інших особистих характеристик. Суб'єкт оцінювання враховує власні цінності, орієнтації, уявлення та індивідуальні особливості, а також такі фактори, як фізичний стан, накопичений досвід, соціальний статус, рівень освіти, інтелект тощо. Об'єктом оцінки може бути явище, дія, ситуація або адресат оцінного висловлювання. Об'єкт має значущість для суб'єкта оцінки. Основою оцінювання є мотивація або причини оцінювання, які можуть бути внутрішніми (пов'язаними з емоціями та почуттями) або зовнішніми (пов'язаними зі знаннями та пізнанням).

Ю. Штибель розглядає такі типи оцінки: «1) позитивна / негативна / нейтральна; 2) абсолютна / порівняльна; 3) суб'єктивна / об'єктивна; 4) інтелектуально-логічна / емоційна / емоційно-інтелектуальна; 5) сенсорна / сублімована / раціоналістична; 6) оцінка, зумовлена конкретними поняттями / оцінка, зумовлена абстрактними поняттями» [44, с. 287].

І. Буяр, крім позитивної, негативної та нейтральної; об'єктивної та суб'єктивної; емоційної, раціональної, емоційно-раціональної; абсолютної та порівняльної, виділяє також загальну і приватну оцінку [5, с. 146].

Більш детальний спектр з огляду на класифікацію категорій оцінювання подає Т. Космеда [24, с. 98–104]. Авторка розглядає лексику індивідів за різними видами оцінки: естетичною (*краса, вродливий*), соціальною (*мажор, елітний*), раціональну (*безглуздуватий – дурнуватий* [35, с. 28], *штудерний – розумний*), морально-етичну (*вандалізм, ханжа*), християнсько-релігійну (*грішний, святий*), емоційно-чуттєву (*паскудник, сонечко*), прагматичну (*гнилий – лінивий* [43, с. 93], *газдівний, газдовитий – господарський* [11, с. 51]), сексуальну (*лесбіянка, німфоманка*), фізіологічну (*акселерат, гладкий*), психологічну оцінка (*параноїк, флегматик*) та ідеологічну оцінку (*націоналіст, патріот*).

Таким чином, оцінка є важливою лінгвістичною категорією, яка відіграє вирішальну роль у семантиці прикметників. Розуміючи різні класифікації оцінок, включаючи полярність, емоційну чи когнітивну природу, інтенсивність та суб'єктивність, ми можемо краще аналізувати значення прикметників.

1.3. Прикметник: семантичні особливості

Поняття семантики відіграє важливу роль у вивченні мови, оскільки передбачає вивчення значень у мові та того, як слова та фрази передають конкретні значення. Прикметники є основною частиною будь-якої мови й використовуються для опису іменників.

Прикметник – частина мови, яка відповідає на питання *який? чий?* та «виражає статичну ознаку предмета і сполучається з іменником,

узгоджуючись з ним у роді, числі і відмінку» [2, с. 140]. Під статичною розуміємо ознаку предмета, позбавлену процесуально-часових характеристик. Така ознака може передаватися прикметниками безпосередньо (і тоді йдеться про якісні прикметники, наприклад, *веселий* хлопець) або через відношення до предметів (наприклад, *вечірня* зустріч – відносний прикметник) чи істот (*Василева* квартира – присвійний прикметник).

Власне, статична ознака є визначальною семантичною особливістю прикметника [7, с. 157]. Це означає, що прикметники передають певну якість або властивість, яка є невід’ємною або статичною для іменника, який вони змінюють. Наприклад, у словосполученні «блакитне небо» прикметник *блакитне* передає статичність неба. Колір неба – це не те, що змінюється з часом, а те, що властиве самому небу. Подібним чином у словосполученні «кругла куля» прикметник *круглий* передає статичність кулі. Округлість м’яча – властива якість, яка не піддається змінам. Прикметники можуть передавати інформацію про вік, походження, розмір, форму, колір, текстуру та інші якості іменника, що вони змінюють.

Прикметники мають властивість виражати поняття, в основі яких – ознаки предмета. За допомогою поєднання іменника з прикметником, конкретизується значення самого іменника, а також значення прикметника.

На відміну від іменників, значення яких пов’язане з поняттями про предмети навколишнього світу, семантика прикметників формується поняттями про «якості самотійно існуючих одиниць (предметів), у мові вони вживаються обов’язково при іменниках, причому в залежній від них граматичній позиції, тобто якість, ознака не існують без його носія і на значення носія завжди проектується значення носія ознаки» [20, с. 86].

Більшість прикметників має властивість градації, що означає, що їх можна змінювати, щоб передавати діапазон ступенів або інтенсивності, за допомогою підсилювальних слів, як «дуже», «надзвичайно» або «дещо», наприклад, «дуже щасливий» передає вищий ступінь щастя, ніж «дещо

щасливий». Ця семантична класифікація базується на контрарній та комплементарній протилежності.

Контрарна протилежність – це пари прикметників, що мають максимально протилежні поняття «між симетрично розташованими абсолютно протилежними значеннями», наприклад, «старий» та «молодий», відносяться до вікової градації і мають проміжне значення «середніх літ» [9, с. 150].

Комплементарна протилежність – це пари прикметників, які описують протилежні кінці спектра та необхідні для опису повної картини. Їх іноді також називають «полярними протилежностями». Наприклад, «мертвий» і «живий» є додатковими протилежностями, оскільки вони описують протилежну температуру [9, с. 150].

Оцінні можливості прикметників тісно пов'язані з їхніми семантичними ознаками. Наприклад, прикметники *красивий, добрий* або *чудовий* мають позитивний потенціал оцінки, тоді як прикметники *потворний, підлий* або *жахливий* мають негативний потенціал оцінки. Прикметники також можуть мати нейтральну конотацію, не передаючи оцінки чи емоційного заряду; надавати суто описову інформацію про іменник або займенник, які вони змінюють, не передаючи жодного оцінного значення. У таких випадках прикметники використовуються для передання об'єктивної інформації про якості чи ознаки іменника без висловлення будь-якої суб'єктивної думки чи ставлення. Наприклад, прикметники *великий, важкий, круглий* і *блискучий*, які використовуються у фразі «велика, важка, кругла і блискуча металева куля», є нейтральними і просто описують фізичні характеристики кулі без будь-якої оцінності.

Отже, можна зробити висновок, що прикметники відіграють важливу роль у мові, надаючи додаткову інформацію про іменники та займенники. Специфіка цієї частини мови полягає в її здатності змінювати значення інших

слів у реченні. Прикметники мають низку семантичних ознак, зокрема градуїзованість, статичність та предметність.

Висновки до розділу 1

Отже, у цьому розділі схарактеризовано поняття «риси характеру й поведінки людини»; подано дослідження оцінки як компонента семантики слова, що вказує на різноманітність підходів у лінгвістиці до цього поняття, також досліджено семантичні особливості прикметників; наведено низку наукових робіт, що досліджували риси та характер поведінки людини.

РОЗДІЛ 2

СКЛАД І СТРУКТУРА ПРИКМЕТНИКОВОЇ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ Й ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ В ГОВІРКАХ ГАЛИЦЬКО-БУКОВИНСЬКОЇ ГРУПИ ГОВОРІВ

2.1. Характер, темперамент, поведінка, учинки

Характер, темперамент, поведінка та учинки є ключовими аспектами психологічної структури особистості, які взаємодіють між собою і формують комплексне уявлення про індивіда.

Характер – це сукупність властивостей особистості, які визначають її типовий спосіб реагування на події та взаємодію з навколишнім світом; «мало залежить від виду діяльності, це достатньо стійка система поведінки в типових умовах» [39, с. 101]; відображається через стійкі стереотипи мислення, відчуття і дії, характеризується специфічними рисами, які розвиваються під впливом генетичних та соціокультурних факторів. Натомість темперамент «закладений в особистості генетично та надзвичайно мало знижується в процесі її життєдіяльності» [26, с. 32]; це вроджений, біологічно обумовлений складник психіки, що визначає індивідуальні особливості емоційної реактивності та активності.

Як правило, темперамент розглядається в контексті чотирьох основних типів: сангвінічний, холеричний, флегматичний та меланхолічний, кожен із яких має вплив на енергійність, настрій та стійкість до стресу особистості. Зауважмо, що характер і темперамент є взаємозалежними. Крім цього, зазвичай темперамент менш піддатливий до змін, ніж характер, який може формуватися протягом усього періоду життя людини.

Поведінка представляє собою зовнішні вираження внутрішніх процесів і може бути обумовлена різними чинниками, зокрема характером і

темпераментом. Поведінка – це дії та реакції особистості на різні події та стимули в її оточенні; «система взаємопов'язаних несвідомих та свідомих (фізичних і психічних) дій людини, у яких виявляється суспільна природа людини і які спрямовано на досягнення певної цілі» [30, с. 347]. Поведінка регулюється нормами й правилами, прийнятими в соціумі.

Учинки є сукупністю конкретних дій, які виражають поведінку, й можуть бути зумовлені не лише характером і темпераментом, але й зовнішніми обставинами, особливостями соціального середовища та іншими чинниками. «Людиною вчинок сприймається і усвідомлюється як суспільний акт, у якому виражається ставлення до інших людей» [30, с. 347].

Розуміння взаємодії характеру, темпераменту, поведінки та вчинків дозволяє глибше проникнути в психологію людини та визначити основні чинники, що визначають її поведінку в різних ситуаціях. Як риси характеру ми розуміємо особливості, що виявляються в поведінці й учинках, пов'язаних зі ставленням до власної особистості та інших людей, ставленням до справи, майна тощо.

Як відомо, у будь-якому суспільстві існують норми, які визначають, як ми повинні себе вести та взаємодіяти одне з одним; вони є важливим елементом соціального життя та сприяють гармонійному функціонуванню суспільства. Людина є об'єктом оцінювання, яке відбувається, відштовхуючись від закріпленої для всіх норми. Ця норма є установленим стандартом поведінки й визначається соціальними, культурними та етичними цінностями суспільства. Норми є важливим складником нашого культурного середовища, оскільки регулюють те, що вважається прийнятним та неприйнятним у нашому спілкуванні та взаємодії з іншими. Порушення цих норм часто не лише вважається соціально неприйнятним, а й може мати негативні наслідки для індивіда та суспільства в цілому.

Можна сказати, що недотримання встановлених норм є порушенням соціального договору, який забезпечує гармонійне співіснування в суспільстві. Також важливо розуміти, що й надмірність, тобто вихід за межі встановлених норм, може бути оцінена негативно. Якщо норма визначає певний стандарт або межу, то її порушення у формі надмірності може призвести до руйнування цієї межі. Позитивна якість, яка виражається в дотриманні цих норм, відіграє ключову роль у стабільності та розвитку суспільства.

2.2. Прикметникова лексика на позначення рис характеру й поведінки людини в говірках галицько-буковинської групи говорів: склад і структура

Говірки української мови становлять цікавий об'єкт дослідження для лінгвістів і культурологів, оскільки діалектна лексика кожного окремого регіону є яскравим виявом його культурного спадку й відображає історію, звичаї та традиції місцевого населення. У зв'язку з історичним минулим говірки можуть містити сліди впливу інших мов, що надає їм додаткового колориту й унікальності.

Галицько-буковинська група, що належить до західноукраїнських говорів, відіграє важливу роль у мовній мозаїці України. Вивчення говірок цієї групи сприяє виявленню її особливих рис у фонетиці, лексиці, граматиці тощо.

Фактичним матеріалом для нашої кваліфікаційної роботи стали прикметники на позначення рис характеру й поведінки людини, зафіксовані в діалектних словниках таких говірок галицько-буковинської групи говорів, як гуцульські [11; 31; 45], наддністрянські [43] та буковинські [35]. Згідно з

даними діалектних словників окреслених говірок, до прикметникової лексики на позначення рис характеру й поведінки людини належить 132 одиниці, які, на нашу думку, доречно аналізувати в межах таких лексико-семантичних груп: «Інтелектуальні риси», «Вольові риси», «Емоційні риси», «Комунікативні риси», «Риси, що виявляються в ставленні до себе та інших людей», «Риси, що виявляються в ставленні до справи», «Риси, що виявляються в ставленні до власності та природи».

Зазначмо, що риси характеру можуть виявляти взаємозалежність; крім цього, деякі риси, на перший погляд вроджені, тобто закладені генетично, можуть актуалізуватися в конкретній життєвій ситуації, тому розподіл номінацій за певними лексико-семантичними групами вважаємо умовним, відповідно закономірним буде також і взаємозв'язок окреслених груп.

2.3. Лексико-семантична група «Інтелектуальні риси»

Людину оцінюють за тим, як вона сприймає дійсність, як може впоратися з труднощами, чи є допитливою та винахідливою. До цієї лексико-семантичної групи зараховуємо номінації *розу́мний* [11, с. 165], *му́дрий* [11, с. 126] на позначення особи, наділеної ясным розумом, а також *муде́рний* із приміткою «рідко» зі значенням «розумний, мудрий» [11, с. 126]. Із семантикою «розумний, здібний» уживається *умі́ятний*, *умієтний* [11, с. 192], що є запозиченням із польської мови (*umiejętny* «знаючий, здібний, вправний, кваліфікований» [16, с. 34]). Назва *штуде́рний* («хитрий, кмітливий; розумний» [11, с. 221]) утворена від іменника *штудер*, який є польським запозиченням (експресивне утворення *sztuder* – «крутий, хитрун» [16, с. 482]). У Словнику гуцульських говірок натрапляємо на дієслівну номінацію з таким само коренем: *штудерувати* – мудрувати; роздумувати [11, с. 221]. Свідому

людину, тобто таку, що правильно розуміє та адекватно оцінює навколишню дійсність, іменують *віщою* [45, с. 282], до того ж у семантиці цього слова поєднуються значення «розум», «мудрість», «уміння аналізувати» та «здатність поділитися зробленими висновками».

За народним ставленням, людину, яка вміє читати та писати, тобто є письменною, зараховують до розумних; а якщо така людина, самостійно чи навчаючись у закладі освіти, здобула широкі знання в будь-якій галузі, то її прирівнюють до вищого рангу учених, тому, беззаперечно, номінації *гра́мітний* зі значенням «письменний» [45, с. 283] та *у́кий* із семантикою «учений» [45, с. 294] зараховуємо саме до цієї лексико-семантичної групи. Перший прикметник має прозору словотвірну історію, оскільки утворився від іменника *грамота* за допомогою суфікса *-н-*; другий – пов'язаний із праслов'янським *učiti* «учити» [18, с. 50].

До інтелектуальних, на нашу думку, належить і така риса, як дотепність. За тлумачним словником української мови, слово *дотепність* має значення: «витонченість думки і здібність оформляти її у вигляді влучних, гострих або смішних висловів»; «виразність і точність у передаванні суті чого-небудь» [37], тому ця риса, без сумніву, пов'язана з розумовими можливостями. Людину, яка може похвалитися дотепністю, називають *фацарною* [45, с. 294]. Тут, імовірно, ідеться про утворення від запозиченого з польської мови слова *фацет*, яке походить від латинського *facētus* «милий; витончений; дотепний» [16, с. 81].

Слово *благий* у гуцульських говірках має чотири значення, одне з яких «виважений» [31, с. 14]. На нашу думку, така людська властивість пов'язана з розважливістю, поміркованістю та здоровим глуздом, тому цю номінацію зараховуємо також до інтелектуальних рис.

Якщо ж норма, яка передбачає наявність розуму та вміння мудро поводитися, порушується, то це оцінюється негативно, як-от: *дурний* [11, с. 65] на позначення нерозумної чи неосвіченої людини або сполука *дурний на*

голову, що має значення «розумово неповноцінний» [11, с. 65]. Зауважмо, що слово *дурний* має ще значення «поганий», тобто семантика цього слова може містити негативну оцінку людини безвідносно до її конкретної риси характеру чи поведінкових особливостей. Значення «дурнуватий» міститься в семантиці номінації *безглуздуватий* [35, с. 28]; префікс *-без-* наче анулює ознаку наявності глузду, а суфікс експресивної оцінки *-уват-* указує на неповноту вияву ознаки «нерозумний» чи подібність до нерозумної людини; а також *нагульковатий* [45, с. 288]. Утворення останнього слова, імовірно, пов'язане з іменником *гуль* «йолоп, дурень» [13, с. 618]; префікс *-на-* має значення доконаності, завершеності процесу, набуття певного стану чи властивості, а суфікс експресивної оцінки *-оуват-* указує на неповноту вияву ознаки. Це слово, у фонетичній варіації, трапляється в повісті І. Франка: «У всіх, що сиділи при столі, простяглися лиця, всім зробилося якось моторошно, бо знали нагулькиватий Густавів норів і боялися скандалу» [41].

Застаріле й зневажливе слово *лутуватий* [35, с. 268] також позначає дурнувату людину. Згідно з даними Етимологічного словника української мови, походження цього слова викликає питання, оскільки є неясним; проте можливим може бути зв'язок з основою праслов'янського *ludъ* («нерозумний») [17, с. 312], а суфікс *-уват-* знову ж таки вказує на неповноту вияву ознаки. Крім цього, лексема *лутуватий* має перше значення «зухвалий», тому, припускаємо, така «нерозумність, дурнуватість» спостерігається в конкретній поведінці й пов'язана із неповажним, нешанобливим чи грубим ставленням до інших людей.

Слово *з'умалий* зі значенням «божевільний» [45, с. 285] демонструє вияв ознаки або відсутності розумової можливості в людини, яка, можливо, має психічний розлад, або нерозсудливості та нерозважливості, що спостерігаються в поведінці.

До аналізованої лексико-семантичної групи, на нашу думку, можна зарахувати також фонетичні варіанти *нездáлий* і *низдáлий* зі значенням

«нездібний, нездатний» [35, с. 328], оскільки така риса, як здібність, передбачає наявність у людини природної розумовості чи навіть обдарованості, які сприятимуть умінню здійснювати що-небудь на належному рівні.

2.4. Лексико-семантична група «Вольові риси»

Аспекти, пов'язані із силою волі та здатністю до самоконтролю, рішучості та наполегливості в досягненні мети, визначають властивість особистості впливати на свої дії та рішення, долати труднощі й досягати поставлених цілей. До вольових рис належить, наприклад, така якість, як наполегливість. На позначення людини, яка має таку рису й, відповідно, здатна продовжувати працювати над чимось або досягати чогось, незважаючи на труднощі, виклики чи перешкоди, уживається слово *напрáсний* [35, с. 317], що відоме в багатьох слов'янських мовах та походження якого «переконливо не з'ясоване; з припущенням первісного значення «раптовий» зіставляється з [праск] «тріск»» [18, с. 39].

Слово *шахóвний* [43, с. 278] на позначення заповзятої людини, на нашу думку, утворене суфіксальним способом від частини німецького слова *Schacher* «махінація; дрібна спекуляція» [16, с. 390]. Таке припущення вважаємо можливим, оскільки в українському діалектному мовленні ця лексема ще має значення «здібний» та «підприємливий». Згідно з даними Етимологічного словника української мови, слово *унáдливий*, яке в буковинських говірках називає запопадливу й наполегливу людину [35, с. 568], веде свою історію з праслов'янського *pasti, padati, podъ* [18, с. 310–311].

Людина, що демонструє упертість і затятість, описується номінацією *норóвистий* [31, с. 118], яка утворена за допомогою суфікса *-ист-* від

іменника *норов* («сукупність душевних якостей людини, які проявляються в її діях, поведінці; вдача, характер» [37]). Зі значенням «упертий» уживається прикметник *лу́тавий* [35, с. 267], про етимології якого йшлося в пункті 2.3., та *лука́вий* [11, с. 115]. Обидва слова є полісемантичними (*лутавий* – мовчазний, похмурий, упертий, настирливий, а *лукавий* – це впертий, підступний, заздрісний); і, як правило, людей із такими характеристиками оцінюють негативно, але в нашому випадку йдеться саме про вольову рису – наполегливість, хіба що така наполегливість виявляється надто настирливою чи супроводжується несхвальною поведінкою.

Смілива людина описується за допомогою номінації *бізі́вний* [31, с. 13], а сильна, здатна до чого-небудь – *бізі́вний* [11, с. 25]. В етимологічному словнику української мови наявна дієслівна форма *бізувати*, що має такі значення: 1) «ручатися, підтверджувати»; 2) «бути спроможним». Крім цього, у вказаному джерелі зазначається, що це слово в першому значенні є запозиченням з угорської мови, у якій *bizni* означає «довіряти, надіятися», а в другому «могла бути запозичена з румунської мови, у якій *bizui* «бути спроможним, наважуватися» теж походить від угорського *bizni*» [13, с. 194].

Значення «сміливість» та «відважність» мають слова *зухова́тий* [43, с. 131] і *кура́жний* [31, с. 89], утворені суфіксальним способом: іменник *зух* («завзята людина; молодець» [37]) + суфікс *-оват-* (указує на неповноту вияву ознаки чи подібність до такої властивості); іменник *кураж* («запал, збудженість, готовність долати перешкоди або небезпеки» [37]) + суфікс *-н-*.

2.5. Лексико-семантична група «Емоційні риси»

В оцінці особистості значущим є також її емоційність. Цей важливий аспект виявляється в здатності відчувати, розуміти та виражати емоції.

Описуючи людину, ураховують те, як вона сприймає навколишню дійсність і реагує на неї, а також чи володіє спокійною реакцією. Номінації *благий* [31, с. 14; 11, с. 26], *супокійний* [31, с. 186] містять у собі значення характеристики особистості, яка відрізняється великою внутрішньою стійкістю та владою над емоціями, тобто є спокійною. Слово *благий* утворене від старослов'янського *благо*, що означає «добро», «щастя» [13, с. 203]. У словнику буковинських говірок наявна дієслівна форма з таким самим коренем: *благодворний* – «заспокоювати, забавляти» [35, с. 33]. Номінація *супокійний* походить від слова *супокій*, що означає мир, спокій, що пояснює друге значення цього слова, а саме «смирний».

Якщо норма, що передбачає наявність спокою та вміння стримуватися, порушується, то це оцінюється негативно. На позначення неспокійної людини в буковинських говірках уживається слово *лаїстий* [35, с. 250], яке, припускаємо, пов'язане з фонетичним варіантом *лаїстий* («чорний»), запозиченим з румунської мови (*lái* «темно-сірий» [17, с. 184]). Номінація *лаїстий* має також значення «злий». Можливо, семантика слів на позначення чорного чи темного кольору викликає асоціацію, пов'язану з негативним сприйняттям, тому, можемо припустити, чому саме так називали неспокійних та злих людей.

Із семантикою «неврівноваженість» фіксуємо прикметники *планетний* [35, с. 428] та *загбністий* [43, с. 119]. Цікавою з точки зору походження є перша назва, утворена від іменника *планета*. Згідно з даними Етимологічного словника української мови, це слово «через церковно-слов'янське посередництво запозичене з грецької мови, пізніше через польське посередництво з латинської» [18, с. 425]; і виводиться від грецьких слів зі значенням «бродячий, мандрівний, блукаючий; мандрівник; планета» ... «бродити, блукати, мандрувати» ... «примушувати блукати, відводити вбік;

збитися з дороги» [18, с. 425]. Слово *загонистий*, що позначає особу, яка не має емоційної стійкості чи внутрішньої гармонії, є одиницею синонімічного ряду слів *запальний, гарячий, палкий, поривний, поривчастий, шпаркий, азартний, імпульсивний, гарячковитий* тощо [36], семантика яких об'єднана значеннями «швидкість» та «нестабільність».

Якщо людина перебуває в стані сердитості, то її називають *крівною* [11, с. 104] та *дусавою* [11, с. 65]. Яскраво виражену негативну конотацію має семантика першої номінації, пов'язаної з праслов'янським **krivъ*, що мало такі значення: «кривий, вигнутий, викривлений, покалічений, кульгавий; несправедливий, поганий; лінивий; винний» [17, с. 88]), а остання номінація, за даними Етимологічного словника української мови, пішла від польського *dasac sie* («примха, витівка» [14, с. 148]).

Запальну особу, тобто таку, що легко роздратовується, є конфліктною в спілкуванні, може бути схильною до виявів гніву чи агресії, називають *опалістою* [11, с. 139]; дратівну й емоційну – *бріною* [31, с. 17]; різку та нестриману – *бстрою* [11, с. 141]. Походження першого слова, імовірно, пов'язане з іменником *опал*, тобто *запал* «велике внутрішнє збудження, порив або піднесення» [37]; а лексема *бриний*, на нашу думку, може бути пояснена в зіставленні з *бриніти*, у семантиці якого імпліцитними є семи «нестабільність» та «уривчастість».

Стан роздратування, якщо його не побороти, як правило, переходить у розлюченість та злість. Людину, що демонструє такий стан, називають *злбною* [31, с. 69], *безсебілою* [11, с. 23], *безчєсною* [11, с. 24], *лїістою* [35, с. 250] та *инцинатною, енцинатою* [11, с. 85]. Слово *безсебилий*, припускаємо, є похідним від виразу *без себе*, тобто «не при собі», що означає особу, яка не може тримати свої емоції всередині й виплескує їх на інших. Фонетичні варіанти *инцинатний* та *енцинатий* запозичилися «з румунської мови (*încitant* – «збуджуючий»)» [21].

Особа, яка виявляє агресію та схильність до маніпулювання іншими для досягнення своїх цілей, виявляє свою силу і безжалісність у будь-яких обставинах, що робить її не сприйнятливою для співчуття, позначається номінацією **бійний** («страшний; небезпечний» [11, с. 25]). Зазначмо, що в гуцульських говірках є спільнокореневе слово *бійно* (*бийно*), що означає «страшно, боязко» [11, с. 25].

Номінація **полохатий, полóхкий** [11, с. 153] указує на те, що людина легко відчуває страх, тривогу або неспокій. Це може бути пов'язане з нервовістю, схильністю до переймання чи переживань. В Етимологічному словнику наявна дієслівна форма з таким самим коренем – *полохати*, яка пішла від слова *полох* «пострах, страховище, опудало; збентеженість, переляк» [18, с. 502]. Як бачимо, саме подразники навколишнього середовища або внутрішні переживання роблять людину настільки чутливою, що вона проймається страхом і відчуває тривожність.

Близьким за значенням є слово **супáрний** («стривожений, схвилюваний; переляканий» [31, с. 186]), утворене від іменника *суп*, що має значення «шуліка». З огляду на те, що *супарний* у гуцульських говірках уживається також зі значенням «сумний», то така думка є небезпідставною, «оскільки цей птах має похмурий погляд» [15, с. 477]. Крім цього, у буковинських говірках є прикметник *супаратний* на позначення зажуреної людини та дієслова *супаратиса, супіратиса*, що означають «турбуватися, журитися» [35, с. 533]).

До лексико-семантичної групи «Емоційні риси» належать номінації **нервóсий, нирвóсий** [35, с. 331] на позначення нервової людини, тобто такої, що має стан підвищеного роздратування чи збудження, є надто чутливою та дратівливою або надмірно хвилюється через будь-що. Прикметник **норовістий** [35, с. 339] указує на психічно нестійку особу, схильну до капризів і примх та описує стан або поведінку, пов'язані з порушенням душевної рівноваги. Зазначмо, що в перших двох назвах суфікс *-ос-* додає

значення «якоюсь мірою», а в останньому слові суфікс *-ист-* демонструє семантику високого ступеня вияву ознаки.

Зі значенням «примхливий, вередливий, капризний» уживається номінація *примхувáтий* [31, с. 155], у якій суфікс *-уват-* є показником семантики неповного вияву ознаки чи подібності до людини, якій важко догодити; із семантикою «перебірливий, примхливий» – *вибі́рливий* [43, с. 71]; зі значенням «примхливий» – *планéтний* [35, с. 428], про походження якого йшлося вище; із семантикою «вередливий» уживається прикметник *инцина́тий, енцинатий* [11, с. 85].

Людину оцінюють також і за її сприйняттям об'єктивного світу: чи перебуває в радісному, безтурботному стані, чи, навпаки, сповнена суму. Наприклад, позитивно конотованою є семантика номінації *гóйний* («гучний, веселий» [35, с. 72]). Зауважмо, що в Словнику буковинських говірок наявне спільнокореневе слово *гойно* («шумно, весело, гучно» [35, с. 72]), а в Етимологічному словнику йдеться про слід запозичення *гойний* із польської мови, у якій має значення «достатній, багатий, щедрий» [13, с. 547]. Також, можемо зробити припущення, що номінація *гойний* семантично пов'язана з висловом «гой, гой», який використовується для вираження радості, задоволення чи підтримки в якійсь ситуації. Зазвичай це вираз, що вказує на веселий настрій або позитивне ставлення до чогось, часто вживається в розмовному мовленні та фольклорі, зокрема в народних піснях для надання позитивного тону. Із семантикою негативної конотації фіксуємо такі номінації: *лу́тавий* («похмурий» [35, с. 267], *супа́рний* («сумний» [31, с. 186]), *супара́тний* («зажурений» [35, с. 533]), *жу́рний* («сумний, зажурений» [31, с. 57]), *жа́лішливий* («жалібний, сумний» [35, с. 109]). Усі наведені прикметники утворені від іменників за допомогою різних суфіксів.

До лексико-семантичної групи «Емоційні риси», на нашу думку, можна віднести прикметник *загу́таний*, що в гуцульських говірках уживається зі значенням «задуманий» [11, с. 74], оскільки будь-яка емоція, як правило, має

своє розгортання: наприклад, радість може перейти в стан спокою чи оптимізму, а задумливість може бути продовженням смутку; у словнику Б. Грінченка наявна дієслівна форма *загутати* «приголомшити, оглушити» [34, с. 32].

2.6. Лексико-семантична група «Комунікативні риси»

Важливим аспектом життя людини є спілкування в суспільстві і те, як вона себе виявляє. Є особи, які завжди готові підтримувати розмову, і це може створювати певну протилежність або контраст з тими, хто виражає обережність чи менше розмовляє. На позначення мовчазної людини, яка виявляє тенденцію утримувати свої емоції та думки, не висловлюючи їх відкрито або гучно, уживаються прикметники *лутавий* [35, с. 267] і *дюговатий* [11, с. 65]. Походження останнього слова викликає питання, оскільки не ясне, проте можливим є зв'язок з *дюк* чи *дюг*, що в слов'янських мовах означало «злий дух», «хвороба», «гусінь», «нічний метелик» та було «запозичено з румунської мови, очевидно, ще в XIV–XV ст.; рум. *diug, dug* «пахло, стерво; ледащо, нероба» [14, с. 151]. Крім цього, у Тлумачному словнику української мови фіксуємо *дюгонь* («рослиноїдний морський ссавець родини дюгоневих із ластоподібними передніми кінцівками і дволопатеvim хвостом») [37], яке наштовхує на думку про порівняння людини з морською істотою, зокрема рибою, закріплене у фразеологічній одиниці *мовчати як риба*.

Балакуча людина описується такими прикметниками, як *торкотливий* [11, с. 187] та *вугурущий* [43, с. 85]. *Торкотливий* може бути пов'язане з *теркотати*, що походить із польської (*tarkotac* «стукотіти»), чеської (*trkat*

«стукотіти») або болгарської мови (*тракам* «стукати, клацати, цокати») [15, с. 605], а *вугурущий* – із *вогорити* («говорити» [13, с. 414]).

Балакучість буває надмірною, і людину, яка має таку рису, називають *лопiтлiвою* [11, с. 114] або *льопопiтлiвою* [31, с. 96]. В Етимологічному словнику української мови наявна велика кількість відповідників, із якої мови пішли ці слова. Можемо припустити, що найбільш влучним є походження зі словенського слова *lopotati* («ударяти; говорити швидко й нерозбірливо» [17, с. 288]). Остання номінація *льопопiтлiвий* описує також недорікувату особу, у якої наявний дефект мови – відсутність чіткої вимови звуків або навіть слів.

Під час комунікації люди поводять себе по-різному, зокрема можуть сильно намагатися привернути до себе увагу чи втручатися в життя іншої людини, занадто надокучати та набридати. На позначення осіб із такими рисами, як нав'язливість, надокучливість, набридливість чи причіпливість, уживаються прикметники *напрiсний* [35, с. 317] та *на́пасний, напiсний* [35, с. 315]. Останні дві номінації, що є акцентуаційними варіантами, утворені від *напасть* («біда, нещастя; причіпка, халепа» [18, с.37]).

Для опису характеру людини та її поведінки, яка виявляється в тенденції галасливо висловлювати свої думки, емоції або домагатися уваги за допомогою голосу, що вважається надто гучним, різким або інтенсивним, використовується прикметник *гавклiвий* [11, с. 42], що, крім значення «крикливий», має семантику характеристики індивіда, який систематично вчиняє брехню або неправдиво представляє інформацію. Аналізована одиниця утворена від дієслова *гавкати* в зневажливому значенні «казати щось неприємне, образливе, дошкульне; сваритися, лаятися» [37] за допомогою суфікса *-лив-*, що є показником семантики «внутрішній стан».

2.7. Лексико-семантична група «Риси, що виявляються в ставленні до себе та інших людей»

Людина може мати різну самооцінку: не вірити в себе, у свої можливості, помірно чи низько оцінювати свою важливість як особистості в соціумі; або ж, навпаки, відчуваючи задоволення від здобутих перемог чи досягнутих успіхів, може бути сповненою особистої гідності та самоповаги, а часом і надмірної, що проявляється в мові, поведінці та ставленні до оточення. Осіб, які зарозумілися та поводять себе гордовито й пихато, маючи про себе надвисоку думку і, відповідно, зверхньо чи зневажливо ставлячись до інших, суспільство оцінює негативно.

У говірках галицько-буковинської групи говорів уживаються фонетичні варіанти *вицигóрний* зі значенням «гордий, пишний» [43, с. 73] та *фіцігóрний* на позначення гордовитої, зазнайкуватої, пихатої людини [35, с. 593]. За даними етимологічного словника, походження цих слів, на жаль, є неясним [13, с. 392].

Особа, яка поводить себе гордо й зарозуміло, описується такими оцінними прикметниками, як *закукуріканий* [31, с. 61] та *кокошіний* [31, с. 81]. В основі утворення цих слів – подібність поведінки людини до півня: *закукуріканий* пов'язаний із вигуківим *кукуріку*, а *кокошіний* утворилося від слова *кокош* («півень»), яке походить від звуконаслідувального *ко-ко*, «що імітує сокотіння курки, півня» [14, с. 506]. Зі значенням «гордовитий, зарозумілий, пихатий» фіксуємо *фуду́лий* і *фуду́льний* [35, с. 603], які семантично пов'язані з іменником *фуду́ля*, що потрапив в українську з турецької за посередництвом румунської мови. В Етимологічному словнику української мови зазначається, що турецьке слово *fodul* («пихатий, гордовитий») походить від арабського *fuḍūl*, що означає «надмір» [16, с. 135]. Із семантикою «гордовитий, пихатий, чванливий» уживається прикметник *дзіньдзюрі́стий* [43, с. 108], а зі

значенням «гордий, чванливий» – *церемóнный* і *циримóнный* [35, с. 621]. На позначення гордої, самозакоханої, самовпевненої людини уживається *здуфа́льний* [35, с. 161], а для характеристики пихатої і бундючної використовуються слова *вале́бний*, *веле́бний*, *велéдний* [35, с. 46]. Наведені прикметники, як правило, використовують для опису людини, яка виявляє зайвий самовдоволення або важливий стан, часто для того, щоб привернути увагу чи вразити оточення своїми досягненнями, здібностями або можливостями, які іноді є перебільшеними.

У соціумі, особа, ставлячись до інших людей, може демонструвати різну поведінку й виявляти певні риси свого характеру: як позитивні, так і негативні. За наявністю чи відсутністю саме таких рис й здійснюється оцінка людини оточенням і відбивається в семантиці слів.

На позначення покірної та лагідної особи вживається прикметник *благі́й* [35, с. 33], а також *блáгий* («лагідний, спокійний») [11, с. 26]. Можемо припустити, що лагідність пов'язана зі спокійним емоційним станом, який не продукує конфліктність у розв'язанні проблемних ситуацій, а навпаки, впливає на адекватне сприйняття людиною будь-чого та виявляє позитивні її риси – покірність, м'якість і лагідність у стосунках, що несуть добро і благо. Чуйного і лагідного, тобто такого, хто має добре серце, називають *жа́лішливий* [35, с. 109].

Дбайливість є виявом турботи, тому така риса має схвальну оцінку; а людину, яка піклується та дбає про інших, називають *дба́лою* [11, с. 56].

Увічливість як вияв комунікативної якості є важливим складником у співжитті та спілкуванні людей, оскільки допомагає налагодити такі тактовні стосунки, у яких відчуватиметься комфортність. Для характеристики людини, яка дотримується правил пристойності, є шанобливо ввічливою та чемною до інших, уживаються прикметники *трéчний* [11, с. 54] та *люді́ний* [11, с. 116].

Схвальну оцінку в суспільстві має людина, на яку в будь-який момент чи за певної складної ситуації можна повністю поклатися. Для позначення

характеристики особи, яка викликає довіру, виконує свої зобов'язання, є стабільною та надійною, використовуються номінації *бізівний* [31, с. 13] і *сохранний* [31, с. 180]. Семантика прикметника *сохранний* указує також на уважність, обачливість і турботливий підхід до виконання дій або взаємодії з іншими. Особа, яка є обережною, зазвичай докладає всіх зусиль для того, щоб уникнути можливих неприємностей, помилок чи небезпеки.

Рисою, пов'язаною з цілковитою довірою, вважається така моральна чеснота, як відданість; і вона, безперечно, високо цінується в соціумі. На позначення вірною та відданої комусь людини фіксуємо прикметник *рєвний* [35, с. 452].

Однозначно (позитивно чи негативно) оцінити, наприклад, таку рису, як сором'язливість, не можливо, адже першопричиною такого стану може бути й боязкість або нерішучість, і стриманість, вихованість, небажання претендувати на якесь особливе становище. Зі значенням «сором'язливість» у гуцульських говірках уживаються прикметники *сороміжлівий* [31, с. 180] та *ганьблівий* [31, с. 33], що мають виразну семантику й походять від слів *сором* і *ганьба*. Відсутність же сорому, без сумніву, має несхвальну оцінку. Наприклад, за допомогою прикметників *безвстїдний* [35, с. 28], *безлічний* [31, с. 11] і *поблічний* [35, с. 334] описується людина, яка демонструє у своїй поведінці відсутність чи порушення моральних принципів, стандартів та цінностей. Особа чи дія, що є аморальною, не відповідає етичним нормам, які визначають, що є правильним чи неправильним в суспільстві.

Людей, що поводять себе погано, оцінюють у край негативно. Наприклад, на позначення недоброї та прикрої особи з важким характером уживаються прикметники *мерзєнний* і *мерзкій*, що походять від слова *мерзити* – «викликати огиду», яке має початок із праслов'янського *myrzěti*, пов'язаного з *myrznōti* «мерзнути» [11, с. 122].

Заздрість як емоція виявляє себе в конкретній ситуації, коли людина порівнює себе з іншими, як правило, схожими за віком, статусом тощо

особами. Емоційний стан, який супроводжується визнанням успіхів, досягнень, володінь чи якостей іншої особи як бажаних і відчуттям невдоволення власним становищем порівняно з нею, описується прикметниками *зáвисний* [31, с. 58], *зáвкридний* [43, с. 119] та *лука́вий* [11, с. 115], які вказують на те, що людина відчуває заздрість, тобто прагнення мати те, що належить іншій особі. Звернімо увагу на те, що семантика номінації *завкридний* пов'язана зі значенням слова *кривда* («неправда», «несправедливість»); отже, можна припустити, що першопричиною заздрості є почуття досади й образи.

Застаріле слово *лу́туватий* [35, с. 268] позначає зухвалу людину. Можемо припустити зв'язок з основою праслов'янського *ludъ* («нерозумний») [17, с. 312], а суфікс *-уват-* додає значення неповноти вияву ознаки, така «нерозумність, дурнуватість» спостерігається в конкретній поведінці й пов'язана із неповажним, нешанобливим чи грубим ставленням до інших людей.

Особу, що не відповідає принципам справедливості, порядку чи рівності, можна схарактеризувати за допомогою номінації *фали́йвий* [31, с. 206]; а недовірливу людину називають *недові́рливою* [35, с. 327]. Ці назви є прозорими з точки зору походження й утворення, адже пов'язані зі значеннями іменників *фальш* та *віра*, а префікс *-недо-* в другому слові вказує на неповноту, недостатність або недолік у якості, характері або стані чого-небудь, отже, підкреслює недостатність або відсутність довіри до інших людей або ситуацій.

2.8. Лексико-семантична група «Риси, що виявляються в ставленні до справи»

У цій лексико-семантичній групі розглядаються різноманітні аспекти ставлення людини до трудової діяльності. Тут відзначаються риси, що позитивно впливають на професійну сферу, такі як працьовитість, швидкість, старанність, та особливості людини, які негативно оцінюються, як-от: лінивість та повільність.

Для характеристики особи, що виявляє себе як працьовита та працелюбна й має господарські якості, уживаються прикметники *га́рний* [35, с. 69], *газдівний*, *газдовитий* [11, с. 51], *робітний* [31, с. 165], *цікавий* [11, с. 207]. Привертає увагу номінація *гарний*, оскільки, на відміну від загального вживання на позначення або зовнішньо привабливої, або доброї, або досвідченої людини, або особи з позитивними моральними якостями чи зразковою поведінкою, у буковинських говірках це слово використовується лише для називання працьовитої, роботящої людини. Припускаємо, що така риса характеру та поведінки є надзвичайно важливою в суспільстві. Прикметники *газдівний*, *газдовитий* та *робітний* є зрозумілими з точки зору походження, адже їхнє утворення пов'язане з іменниками *газда* («господар») та *робота*.

Останній прикметник *цікавий*, що в гуцульських говірках вживається зі значеннями «жвавий» і «працьовитий», за даними Етимологічного словника, запозичений із польської мови, у якій має значення «цікавий; який має добрий нюх» [16, с. 257]. Зазначмо також, що *цікавий* із наголосом на другий склад є мовною одиницею, належною до загальновживаного мовлення, у якому фігурує зі значеннями «який привертає увагу, викликає інтерес»; «красивий, привабливий»; «який виявляє цікавість, відзначається цікавістю; допитливий»; розмовно «жвавий, меткий, спритний» [38, Т. 11, с. 226], проте із семантикою «працьовитий», як у діалектному мовленні гуцулів, не фіксується.

Однак варто врахувати й те, що в суспільстві також існують ліниві люди, які характеризуються небажанням виконувати трудові обов'язки або

виявляють байдужість до професійного розвитку, це дозволяє розглядати ставлення до праці як комплексне явище, де кожна людина може мати свої особливі особистісні риси. На позначення лінивої людини, що має низький рівень мотивації, фіксуємо номінації *гнилий* [43, с. 93], *нетрібний*, *нитрібний* [35, с. 332], *пустий* [11, с. 159], *мирєвий* [11, с. 123], *смердячий*, *смирдючий* [35, с. 503]. За Тлумачним словником української мови слово *гнилий* має кілька значень, одним із яких є метафоричне «порочний у якомусь відношенні» [37], а в Наддністрянському регіональному словнику наявні спільнокореневі іменники зі значенням «ледащо, нероба» – *гнилега*, *гнилек*, *гнилизна*, *гнилюк* [43, с. 93]. *Нетрібний* та *нитрібний*, очевидно, є фонетичними варіантами слова *непотрібний*. Номінація *пустий* в Етимологічному словнику української мови означає (порожній; марний; розбещений) [18, с. 638]. *Мирєвий* походить від дієслівної форми *мимрати* («поволі щось робити») та бере своє коріння з чеського слова *mimrati* («поволі працювати») [17, с. 462]. З усіх наведених прикметників *смердячий* і *смирдючий* є найбільш оцінно виразними, оскільки утворені від уже експресивної основи за допомогою суфіксів емоційно-експресивної оцінки -*яч-* і -*юч-*, що додають відтінку згрублості.

Як правило, швидкість виконання будь-якого завдання чи загалом роботи оцінюється позитивно. На позначення людини, яка є жвавою та швидкою, уживаються слова *цікавий* [11, с. 207] і *футкий* [11, с. 199]. Остання номінація, за нашим припущенням, є фонетичною варіацією слова *хуткий* «здатний до швидких дій; меткий, прудкий» [38, Т. 11, с. 77]. Спритну особу називають *пацельною* [45, с. 289], а енергійну, беручку та рухливу – *жа́павною*, *же́павною* [11, с. 68].

Семантика прикметника *дзіньдзюрістий* [43, с. 108], як зазначалося вище, пов'язана з гордовитістю, проте також може вказувати на енергійний, оживлений, рухливий і бадьорий характер. Особа, яку можна описати як

жваву, проявляє активність, плинність, життєрадісність та веселість, що позитивно впливає на результат будь-якої справи.

Із семантикою негативної оцінки на позначення повільної та млявої людини фіксуємо прикметники *мирéвий* [11, с. 123]; *помáлий* [11, с. 154], значення якого пов'язане із семантикою прислівника *помалу* («повільно, не поспішаючи»; «поступово, не зразу»; «потроху, трохи» [38, Т. 7, с. 112]); *забáвний* [35, с. 121], що описуємо як семантичний буковинський діалектизм (у Словнику буковинських говірок фіксуємо також прислівник *забавно* – «повільно, забарно» [35, с. 121]), адже в Тлумачному словнику української мови слово *забавний* має значення «який розважає, веселить; смішний» [37].

Старанність як надзвичайно важлива в роботі риса, без сумніву, оцінюється позитивно; і людину, яка може похвалитися такою властивістю, називають *старáтливою* [35, с. 518]. Синонімічною до аналізованої вважаємо одиницю *рéвний* [45, с. 292], що описує дуже ретельну та старанну у чому-небудь особу. Результатом наполегливої і старанної роботи зазвичай є вправність – риса, яка, по суті, наближена до навички. На позначення вправної людини, що уміє швидко, добре й навіть досконало щось робити, зафіксовано прикметник *чвáлий* [45, с. 295], утворений від іменника *чвал* «галопа», який «через посередництво польської мови запозичене з чеської» [16, с. 287].

За допомогою прикметника *рéндешний* [31, с. 162] описується пунктуальна, ретельна і порядна людина (також фіксуємо прислівник *рендешно*, що означає «ретельно, пунктуально, порядно, добре» [31, с. 162]). І, навпаки, особу невмілу називають *нездáлою* (*низдáлою*) [35, с. 328]. Припускаємо, що ця невмілість пов'язана з відсутністю здібностей або є наслідком небажання виконувати роботу, оскільки, як зазначалося вище, це аналізоване слово, крім значення «невмілий», має семантику «нездібний», «нездатний», «ледачий».

2.9. Лексико-семантична група «Риси, що виявляються в ставленні до власності та природи»

Спосіб, яким ми ставимося до власності, майна, речей та природи, може відображати наш характер та цінності. Наприклад, зі значенням «акуратний, чепурний» уживаються такі номінації, як *джігурний*, *джугірний* [11, с. 58], *шпїтний* [35, с. 670], *штрама́цкий*, *штрімацький*, *штрамований* [11, с. 221], що описують осіб, які дбають про свій вигляд та про чистоту, а також можуть указувати на уважність до деталей. Останні три слова, за даними словника гуцульських говірок, походять від німецького *stramm* («чуйний, прямий, чуткий») та мають такі спільнокореневі слова, як *штрамак* («охайна людина») та *штрамацко* («охайно») [11, с. 221]. Прикметник *шпитний* має фонетичний варіант *шпéтний*, який є результатом «деестимологізації й контамінаційного зближення слів [*шпéтний*] «гидкий, бридкий» і [*штéпний*] «гарний», «вродливий», «охайний» [16, с. 460].

Номінації *доцòтний*, *доцї́тний* використовуються на позначення акуратної людини [11, с. 62]. Крім як із такою семантикою, ці слова в гуцульському мовленні вживаються зі значенням «точний, відповідальний». До того ж є спільнокореневі слова, а саме: *доцотуватиси* (вияснювати суть справи) та *доцєнетися* (вияснювати) [42].

Якщо людину не можна схарактеризувати як акуратну, то можна використати слова в негативному аспекті для опису її стилю та зовнішнього вигляду, наприклад: *неха́рний*, *ниха́рний*, *неха́рманий*, *ниха́рманий* [35, с. 332], що вживаються для опису неохайної людини (спільнокореневе слово *нехар* означає «замазура» [18, с. 81]).

У сучасному суспільстві ставлення людини до грошей та власності стає об'єктом уваги для вивчення. Скупість та щедрість як ключові риси економічної поведінки визначають складні взаємини між матеріальними

цінностями та психологічними особливостями особистості. Номінація *га́мішний* [11, с. 43] указує на те, що людина є ласою та жадібною; в Етимологічному словнику української мови зазначено, що це слово є запозиченим із багатьох мов, але, на нашу думку, найбільш влучним за семантикою слова, є походження від старохорватського *хамишан* («егоїстичний», «жадібний», «підступний», «облудний») [13, с. 465].

Прикметник *захла́нний* зі значенням «жадібний, ненаситний» [35, с. 146] покроково утворився від *хлань* «прірва, безодня, ненажера»; за даними етимологічного словника, «очевидно, пов'язане з *хлі́нути*, *хля́нути* "политися, прорватися потоком"» [16, с. 178]. Жадібною також можна назвати людину, яка має досить великий апетит і не може задовільнити себе певною кількістю їжі; на позначення такої особи використовується прикметник *їстові́тий* [11, с. 87]. Утворення номінації *зді́льний* [35, с. 160] зі значенням «щедра людина» припускаємо, пов'язане зі словом *доля* («частина») та праслов'янського *dělitī* («ділити») [14, с. 107], оскільки можна провести паралель «ділитися частиною чогось → бути щедрим».

Висновки до розділу 2

Отже, залучені до аналізу прикметники на позначення рис характеру та поведінки людини (як зазначалося вище, 132 одиниці) більшою мірою продемонстрували семантичну одноплановість, проте двадцять номінацій виявилися полісемантичними: двозначними є *бізівний*, *дзіньдзюристий*, *енцинатий*, *жалішливий*, *инцинатий*, *лаїстий*, *лукавий*, *лутуватий*, *льопотливий*, *мире́вий*, *напрасний*, *нездалий*, *низдалий*, *планетний*, *ревний*, *супарний*, *цікавий*, *шпитний*; три й більше значень мають *лутавий* і *благий*.

Аналізовані прикметники, за нашими спостереженнями, належать не лише до лексичних (їх переважна більшість), а й до інших типів діалектизмів, а саме: акцентуаційних (наприклад, *цікавий*), фонетичних (*острий*), семантичних (*забавний, гнилий, гарний*).

Серед рис характеру та поведінки людини, негативні, як правило, представлені більшою кількістю прикметників. Це може бути пояснене кількома причинами:

- по-перше, соціальними: у багатьох суспільствах негативні риси зазвичай частіше відзначаються та засуджуються, оскільки вони можуть впливати на загальний моральний клімат та взаємини між людьми; таке відбиття на мовному рівні може відображати соціальну усвідомленість негативних аспектів характеру;

- по-друге, прагматичними, оскільки негативні риси частіше визначаються та обговорюються в суспільстві через їхній потенційний вплив на взаємини та роботу колективу; і тому це може приводити до більшої уваги до негативних аспектів характеру, яка також позначається в мовному ґрунті.

ВИСНОВКИ

Вивчення мовних явищ завжди було важливим завданням для мовознавців, оскільки воно дає змогу зрозуміти тонкощі людського спілкування. У цій кваліфікаційній роботі ми приділили увагу прикметниковій лексиці на позначення рис характеру та поведінки людини в говірках галицько-буковинської групи мовців. Визначаючи теоретичні передумови аналізу окресленої лексики, з'ясували, що тема «Людина» є важливою для лінгвістів, яких зацікавляють мовні засоби, семантика котрих відбиває різні характеристики, зокрема риси характеру та поведінки. Крім цього, підтвердили думку про те, що оцінка є важливим компонентом семантики прикметникової лексики, оскільки значення прикметників часто відображають культурні та соціальні цінності будь-якої спільноти.

Фіксування відповідної лексики дозволило окреслити її склад і виявити доцільність структурування й подальшого аналізу прикметників за лексико-семантичними групами – «Інтелектуальні риси», «Вольові риси», «Емоційні риси», «Комунікативні риси», «Риси, що виявляються в ставленні до себе та інших людей», «Риси, що виявляються в ставленні до справи» та «Риси, що виявляються в ставленні до власності та природи». Об'єктом оцінки носіїв діалектного мовлення стали такі риси характеру людини та її поведінки, як розумність / нерозумність, дотепність, виваженість, здібність / нездібність, здатність / нездатність до чогось, заповзятість, наполегливість, упертість, сміливість, відважність, спокійність / неспокійність, тривожність, схвильованість, нервовість, роздратованість, примхливість, перебірливість, вередливість, капризність, розлюченість, злість, сердитість, невірноваженість, веселість, зажуреність, задуманість, мовчазність, говірливість, балакучість, галасливість, нав'язливість, надокучливість, гордість, пихатість, зарозумілість, покірність, лагідність, чемність, надійність,

відданість, сором'язливість / безсоромність, заздрість, зухвалість, непорядність, несправедливість, недовірливість, працюовитість, працелюбність, жвавність, спритність, лінивість, повільність, млявість, старанність, вправність, пунктуальність, невмілість, акуратність / неакуратність, щедрість / жадібність тощо.

Дослідивши прикметникову лексику, що вживається для позначення рис характеру та поведінки людини в галицько-буковинській діалектній групі, та проаналізувавши її структурно-семантичні особливості, висвітлили різноманітний діапазон слів, які використовуються для опису багатьох аспектів людської поведінки й мають семантику як позитивної, так і негативної конотації. Показниками експресивної оцінки, як правило, є власне експресивна основа слова (*кривний, гнилий, церемонний, гарний*) та відповідні префікси та суфікси (*безсебийний, зуховатий, загонистий, мерзенний*).

Виявили, що багато прикметників (близько двадцяти) демонструють свою семантичну багатоплановість (наприклад, *лутавий* у буковинських говірках уживається з такими значеннями, як «мовчазний», «похмурий», «упертий», «настирливий»; *дзіньдзюрестий* у наддністрянських говірках має семантику гордовитої, пихатої, задирливої, чванливої, жвавої людини).

З'ясували, що ознака, названа прикметником, може мати різне вираження: 1) неповноту її вияву або значення подібності до людей із такими якостями; показниками такого вияву ознаки є, наприклад, суфікси *-уват-*, *-оват-* (*лутуватий* і *нагульковатий* зі значенням «дурнуватий»); 2) високий ступінь її вияву; за допомогою суфіксів *-ист-*, *-енн-*, *-яч-*, *-юч-* (*норовистий* – «упертий, затятий»; *мерзенний* – «прикрий, недобрий», *смердячий, смирдючий* – «лінивий»); 3) заперечення, тобто відсутність відповідної якості людини; виразниками є, наприклад, префікси *-без-* (*безличний* – «безсоромний») та *-не-* (*недовірчивий* – «недовірливий»); 4) градуальність вираження ознаки (наприклад, *лутуватий* «дурнуватий» – *дурний* «нерозумний» – *зумалий* «божевільний»).

Проведене нами дослідження показало, що прикметникова лексика ознак характеру та поведінки людини в галицько-буковинській діалектній групі є багатою та різноманітною, зі специфічними словами й виразами, які, як правило, не вживаються мовцями інших діалектних груп; це складна система, що відображає культурно-історичне підґрунтя регіону. Документування й аналіз такої лексики, без сумніву, сприяє збереженню та вивченню діалектів, яким загрожує зникнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бігунова Н. О. Позитивна оцінка: від когнітивного судження до комунікативного висловлювання: монографія. Одеса: КП ОМД, 2017. 580 с.
2. Білодід І. К. Сучасна українська літературна мова: морфологія. Київ: Наукова думка, 1969. 582 с.
3. Бойко Л. П., Сабліна С. В. Системні відношення в тематичній групі лексики на позначення людини та її рис у говірках Нижньої Наддніпрянщини // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: збірник наукових праць. Кривий Ріг, 2011. С. 64–70.
4. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексографічний і функціональний аспект: Монографія. Ніжин: ТОВ «Видавництво Аспект-Поліграф», 2005. 153 с.
5. Буяр І. Є. Лінгвістична категорія оцінки: оцінювання досягнутого у вітчизняній лінгвістиці // Наукові записки. Серія «Філологічна». 2019. С. 145–149.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь, 2005. 1728 с.
7. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ: Наукова думка, 1988. 256 с.
8. Гарбера І. В. концепт людина у фразеології східностепових українських говірок: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01; Донецький національний університет ім. Василя Стуса. Вінниця, 2018. 20 с.
9. Грищенко А. П. Прикметник в українській мові. Київ: Наукова думка, 1978. 207 с.

10. Гуйванюк Н. В. Емоційно-оцінна лексика у словнику буковинських говірок // Мовознавчий вісник: збірник наукових праць. Черкаси, 2011. С. 88–95.
11. Гуцульські говірки. Короткий словник / відповідальний редактор Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.
12. Дворянкін В. О. До питання про специфіку номінації рис людини в діалектному мовленні (на матеріалі українських Східностепових говірок південної Донеччини) // Східностепові говірки південної Донеччини. Маріуполь, 2017. С. 62–66.
13. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. Т. 1: А–Г. Київ: Наук. думка, 1982. 632 с.
14. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. Т. 2: Д–Копці. Київ: Наук. думка, 1985. 571 с.
15. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. Т. 5: Р–Т. Київ: Наук. думка, 2006. 704 с.
16. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. Т. 6: У–Я. Київ: Наук. думка, 2012. 568 с.
17. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. Т. 3: Кора–М. Київ: Наук. думка, 1989. 552 с.
18. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. Т. 4: Н–П. Київ: Наук. думка, 2003. 656 с.

19. Задорожна Н. Лексичні діалектизми однієї говірки Синюхо-Бузького межиріччя // Редакційно-видавничий відділ державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 2012. С. 46–52.

20. Зайченко О. В. Прикметник: семантичний і структурний аспекти // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Київ, 2011. С. 84–90.

21. «И» на початку слова // Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%C2%AB%D0%98%C2%BB_%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D1%83_%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0 (дата звернення: 10.01.2024).

22. Козачук Г. О. Прикметники на позначення якостей характеру та поведінки людини у надбузько-поліських говірках української мови. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15850/Kozachuk.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 10.01.2024).

23. Колеснік Л. Я. Номінація людини в покутсько-буковинських говірках: генеза та просторове варіювання: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ. 2016. 22 с.

24. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалігвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів: ЛНУ імені І.Франка, 2000. 305 с.

25. Коць Т. Оцінність як семантико-стилістична категорія публіцистичного стилю // Українська мова. 2016. С. 78–86.

26. Лепейко Т. І., Лукашев С. В., Миронова О. М. Організаційна поведінка: навчальний посібник. Харків: Видавництво ХНЕУ, 2013. 156 с.

27. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія: навчальний посібник. Київ: МАУП, 2000. 256 с.

28. Мартинова Г. І. Лексика на позначення рис характеру й поведінки людини в «Словнику середньонадніпрянських говірок» // Мовознавчий вісник. Вип. 28. Черкаси: Вертикаль, 2020. С. 47–57.

29. Панцьо С. Є. Назви особи у лемківському діалекті // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. пр. Міжнар. конф. на честь 80-річчя проф. Йосипа Дзендзелівського (Ужгород, 17–19 лютого 2001 р.). Ужгород: Ужгород. нац. ун-т., 2001. Вип. 4. С. 419–422.

30. Партико Т. Б. Загальна психологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 416 с.

31. Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2005. 266 с.

32. Приходько Г. І. Оцінний компонент у семантичній структурі слова // Вісник Житомирського державного університету. Серія: Філологічні науки. Житомир, 2009. С. 44–47.

33. Седих А. Антропологічна лексика с. Озерець Дубровського району Рівненської області. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37526/31-Syedyh.pdf?sequence=1> (дата звернення: 23.04.2024).

34. Словарь української мови = Словарь украинского языка: [у 4 т.] / збір. ред. журн. «Киевская Старина»; упорядкував, з додатком власного матеріалу, Борис Грінченко. Томъ II (З–Н). Київ: АН УРСР, 1958. 574 с.

35. Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута. 2005. 688 с.

36. Словник синонімів української мови: у двох томах / А. Бурячок, Г. Гнатюк, С. Головащук та інші. Київ: Наукова думка, 2006. Т. 1 (А–Н). 1040 с.

37. Словник української мови. У 20 томах. Т. 1–13. Київ: Наукова думка, 2010–2023. URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=1&page=0> (дата звернення: 23.04.2024).

38. Словник української мови: в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

39. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

40. Федоренко О. Категорія емоційної оцінки в реалізації комунікативних завдань журналіста // Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика. Львів, 2011. С. 242–248.

41. Франко І. Не спитавши броду. URL: <https://osvita.ua/school/literature/f/76567/list-13.html> (дата звернення: 10.01.2024).

42. Фундація українських гуцулів в Румунії. URL: <https://www.hutulii.ro/ro/despre-hutul/dictionar-hutul?start=1320> (дата звернення: 10.01.2024).

43. Шило Гаврило. Наддністрянський регіональний словник. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 288 с.

44. Штибель Ю. Семантико-словотвірні та стилістичні особливості оцінних найменувань у біблійному тексті // Рідне слово в етнокультурному вимірі. 2013. С. 286–292.

45. Шухевич Володимир. Гуцульщина. Ч. 5, 1908. 300 с. URL: <http://elib.nplu.org/view.html?id=935> (дата звернення: 10.01.2024).

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційне дослідження, присвячене прикметниковій лексиці на позначення рис характеру й поведінки людини в говірках галицько-буковинської групи говорів, складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел (45 позицій). У роботі зазначено, що в аналізованій групі говорів прикметники є джерелом цінної інформації, оскільки відіграють вирішальну роль в описі та оцінці людей, зокрема за їхніми рисами характеру та поведінкою, тому, попри різноаспектне дослідження подібної тематики, актуальність теми кваліфікаційної роботи, на нашу думку, не викликає сумнівів. Метою розвідки є з'ясування семантичних особливостей лексики, виявлення унікальних рис прикметникової лексики, що вживається для позначення рис характеру та поведінки людини в галицько-буковинських говірках. Завдання роботи передбачають визначення теоретичних передумов аналізу прикметникової лексики; фіксування специфічної лексики, пов'язаної з рисами характеру та поведінкою людини в галицько-буковинських говірках; окреслення складу й структури обраної лексики; аналіз її структурно-семантичних особливостей. Об'єкт дослідження – прикметникова лексика на позначення рис характеру й поведінки людини в говірках галицько-буковинської групи говорів. Предмет – структурно-семантичні особливості прикметникової лексики, що вживається для ознак характеру та поведінки людини в галицько-буковинських говірках. Джерелами фактичного матеріалу стали словники буковинських, гуцульських та наддністрянських говірок. Використано описовий, метод семантичного аналізу, методи синтезу та аналізу, індукції та дедукції, частково порівняльний метод. У роботі йдеться про поняття «рис характеру й поведінки людини», «оцінка як складник значення слова»; окреслено семантичну специфіку

прикметників; проведено аналіз відповідних прикметників за лексико-семантичними групами; виявлено, які риси характеру людини та її поведінки стали об'єктом оцінки; звернено увагу на показники експресивної оцінки; акцентовано семантичну багатоплановість деяких номінацій; продемонстровано різні вияви ознак, названих прикметником.

Ключові слова: прикметникова лексика, риси характеру, поведінка людини, лексичне значення, лексико-семантична група, діалектне мовлення.

ABSTRACT

The qualification study devoted to adjective vocabulary on the designation of character traits and human behavior in the dialects of the Galician-Bukovinian group of dialects consists of an introduction, two sections, conclusions and a list of sources used (45 positions). The work states that in the analyzed group of dialects adjectives are a source of valuable information, since they play a decisive role in the description and assessment of people, in particular by their character traits and behavior, therefore, despite the diverse study of such topics, the relevance of the topic of qualification work, in our opinion, is not in doubt. The purpose of the intelligence is to clarify the semantic features of the vocabulary, to identify the unique features of adjective vocabulary used to indicate the character traits and behavior of a person in Galician-Bukovinian dialects. The tasks of the work provide for the definition of the theoretical prerequisites for the analysis of adjective vocabulary; fixing specific vocabulary associated with character traits and human behavior in Galician-Bukovinian dialects; outlining the composition and structure of the chosen vocabulary; analysis of its structural and semantic features. Object of research – adjective vocabulary to designate character traits and human behavior in dialects Galician-Bukovinian group of dialects. Subject - structural and semantic features of

adjective vocabulary used for signs of human character and behavior in Galician-Bukovinian dialects. Sources of factual material were dictionaries of Bukovinian, Hutsul and Naddnistrian dialects. Descriptive, semantic analysis method, synthesis and analysis methods, induction and deduction methods, partially comparative method were used. The work refers to the concept of "character traits and human behavior," "assessment as a component of the meaning of the word"; the semantic specificity of adjectives is outlined; analysis of corresponding adjectives by lexical-semantic groups; identified what traits of a person's character and behavior have become the object of assessment; attention is paid to the indicators of expressive assessment; the semantic multifaceted nature of some nominations is emphasized; various manifestations of signs called an adjective are demonstrated.

Key words: adjective vocabulary, character traits, human behavior, lexical meaning, lexical-semantic group, dialect speech.